

VOJAŠKI NAGROBNI NAPIS IZ EMONE

D R. B A L D U I N S A R I A

V začetku septembra lanskega leta so v Ljubljani pred hišo Groharjeva ulica 3 pri polaganju plinskih cevi naleteli na majhno poznoantično grobišče, ki ga bo kustos Narodnega muzeja R. Ložar na drugem mestu objavil. V grobišču sta ležala drug poleg drugega dva sarkofaga. Kot material za enega teh sarkofagov so porabili, kakor se vidi, neki velik arhitrav. Prav tako jim je služil za pokrove starejši material, tako pri enem sarkofagu neka starejša rimska nagrobna plošča z reliefom in napisom. Ker je ta napis vsebinsko zelo interesanten in za zgodovino Emone važen, ga tu z ljubeznivim pristankom g. R. Ložarja objavljamo. O formi in o umetnostno zgodovinskem položaju te nagrobne stele bo R. Ložar sam izpregovoril. Tu za enkrat samo toliko, kolikor je potrebno za razumevanje samega napisa. (Gl. sl. Kronika 3, letnik III, str. 195.)

Plošča je iz belega apnenca, spodnji del je odlomljen, isto tako je bil pri drugi porabi odklesan ves vzvišeni reliefni okras. Višina ohranjenega dela je 1'65 m, širina 0'76 m, debelina 0'22 m, višina črk je 0'10 do 0'075 m. Plošča se končuje zgoraj z zelo nizkim zatrepom, kar je značilno za zgodnjericke nagrobne spomenike. Izpod zatropa je gladko napisno polje brez okvira. Višina tega dela je 0'98 m. Spodaj se nahaja med gladkimi pilastri z listnatimi kapiteli, ki posegajo tudi na ozke strani plošče, reliefni okras, ki je v vsebinski zvezi s položajem umrlega; zgoraj hrastov venec z draguljem in trakom (*coronna gemmata*), pod tem kopje in samo deloma ohranjeni ščit, torej njegova vojaška odlikovanja.

Napis se glasi:

T(itus). Iunius. D(ecimi). f(ilius)

Ani(ensis). Montanus

tr(ibunus). mil(itum). VI. praef(ectus)

equit(um). VI. praef(ectus)

fabr(um). II. pro. leg(ato). II

Pokojni se je torej zval Titus Junius Montanus, bil je sin Decima in je pripadal tribusu (upravnemu okraju) Aniensis, potemtakem je bil najbrž doma iz gornje Italije. Od 3. vrste dalje je sumarično našeta njegova vojaška kariera (*cursus honorum*). Služil je najprej šestkrat kot vojaški tribun (*tribunus militum*), šestkrat kot *praefectus equitum*, t. j. poveljnik konjeniških oddelkov, dvakrat kot *praefectus fabrum*, t. j. prvotno poveljnik inženirskih čet, pozneje nekako šef generalnega štaba pri legiji, in končno dvakrat kot vršilec dolžnosti legata, legijskega komandanta. Škoda, da nam ni izrečno povedal, v katerih vojaških enotah je služil, kakor je to drugače običajno na rimskih nagrobnih spomenikih. Zgodovinska vrednost našega napisa bi bila potem nesorazmerno večja, vendar je tudi v tej sumarični formi zelo interesanten in, kakor bomo pokazali, za zgodovino Emone važen.

Jasno se vidi, da je mož pripadal nižjemu plemstvu, t. zv. viteškemu staležu (*ordo equester*). Ko je v Rimu nekdanje nasprotje med patriciji in plebejci izgubilo

svoj pomen, se javlja proti koncu republike (od časa Grakhov) novo plemstvo (*equites*), ki dobiva za cesarstva vedno večji pomen, ker so se cesarji radi posluževali tega nižjega plemstva kot protiutež proti visokemu senatorskemu plemstvu. Vitezi so služili isto tako v vojski, kjer so jim bila rezervirana določna poveljniška mesta, posebej v avksiliarni (pomožni) vojski. Zlasti pa so jim bila pridržana razna mesta v novi cesarski upravni organizaciji. Senatorska in viteška kariera (*cursus honorum*) sta torej v glavnem jasno ločeni. Edinole služba vojaškega tribuna, kakor jo imamo tudi na začetku kariere našega T. Junija Montana, je vsaj za republike skupna. Od Cezarja dalje se pa tudi vojaški tribuni vedno bolj izbirajo iz vrst viteškega staleža in za Avgusta je samo še po činu najstarejši tribun iz senatorskega staleža. Na zunaj so se razlikovali med seboj po širokem rdečem pasu, ki so ga nosili na spodnjem robu tunike (*tribuni laticlavi* = senatorski, *tr. angusticlavi* = viteški tribuni). Viteški stalež T. Junija Montana je popolnoma jasno razviden šele iz naslednjega čina, iz *praefecturae equitum*. Ker se je rimsko konjenišvo rekrutiralo izključno iz vrst zavezniških narodov, niso mogli biti poveljniki iz senatorskega staleža, ki mu je bilo pridržano samo poveljstvo nad rimskimi državljani. Podobno je s *praefectura fabrum*. Zelo zanimiv in dokaj redek je zadnji čin, vršilec dolžnosti legata (*pro legato*).

Rimska republika od začetka ni poznala stalne vojske niti stalnih poveljnikov. Na čelu legije so bili senatorski vojaški tribuni (*tribuni militum*), ki jih je rimski narod sam izvolil kot *magistratus populi Romani* in ki so se med seboj neprestano menjavali v komandi, kar je seveda zelo neugodno vplivalo na bojno pripravljenost vojske. Šele Cezar je prekinil s staro tradicijo in postavil na čelo legije, vsaj po potrebi, posebnega komandanta, svojega odposlanca, t. j. *legatus legionis*. Ker so v legijah služili samo rimski državljani (*cives Romani*) in ker so tem mogli poveljevati samo *magistratus populi Romani*, ki si jih je narod sam izvolil v komicijah (zborih), so to mogli biti samo senatorji. Legate je postavljajl seveda cesar iz vrst senatorskega plemstva, toda ker so senatorji dobivali svoj položaj edinole s pomočjo izvolitev, se je s tem obenem obdržala fikcija, da so tudi kot legati izvoljeni od samega naroda. Za velikih vojn, zlasti ko je Avgust osvojil alpske kraje in Illyricum, se niso mogli vedno ozirati na to. Prišlo je do tega, da so morali tudi sposobni oficirji viteškega staleža prevzeti poveljstvo nad legijami, toda ne kot pravi legati, ker niso bili *magistratus populi Romani*, ampak *pro legato*, torej kot namestniki ali vršilci dolžnosti legata.

Nas bi seveda najbolj zanimalo, kateri legiji je T. Junius Montanus na koncu poveljeval. Da ni umrl v Emoni morda kot upokojenec, ampak kot aktiven oficir, je gotovo. Naš napis našteva, kakor rečeno, vojaško kariero samo sumarično. Ne bomo se pa motili, če rečemo, da je to bila *legio XV Apollinaris*.

Iz Tacitovih Annales I 23 sl. izvemo, da so bile ob smrti cesarja Avgusta v Panoniji tri legije, ki so bile v skupnem poletnem taboru in so se tam uprle. To so bile legije: VIII Augusta, IX Hispana in XV Apollinaria. Za legio VIII Aug. vemo iz raznih nagrobnih napisov (CIL III 4060, 10878, 10879 in časopis za zgod. in narodop. XXVI 1931, 186 sl. nr. 11), da je bila v Poetoviji (Ptuj). Za leg. IX Hisp. so zgodovinarji že prej domnevali, da je imela svoj tabor v Sisciji (Sisak). Ostane samo še leg. XV Apol. Njen tabor je moral biti vsekakor blizu italijanske meje. Za to govori, kakor je poudaril že E. Ritterling v svojem odličnem članku »legio« pri Pauly-Wissowa, Realencyklopaedie der klass. Altertumwissenschaft, zv. XII, dejstvo, da prevladujejo med vojaškimi napisi v Aquileji ravno napisi XV. legije, dočim so tam spomeniki ostalih panonskih legij, VIII. Aug. in IX. Hisp., v primeri s XV. legijo v veliki manjšini. Treba je tudi pripomniti, da so vsi ti napisi iz zgodnjega časa cesarstva. Iz Tacitovih analov vidimo tudi, da so panonske legije bile v skupnem taboru ne predaleč od Vrhnike (Nauportus).

Da je legija XV Apol. imela svoj stalni tabor ravno v Emoni, sledi iz sledečega razmotrivanja. Areal, ki ga obdaja znani rimski zid v Ljubljani, ima formo in točno velikost rimskega tabora za eno legijo (522'30 × 435'50 m = 22'75 ha; prim. pregled dimenzij pri Nowotny, Mitteilungen d. Ver. f. Gesch. d. Stadt Wien IV 1923, 15). V spodnjih plasteh t. zv. hiše Primitiviana (insula II, prostor 6) se je našlo ob priliki izkopavanja rimsko železno orožje, meči, ščitna grba (Schildbuckel), kopje, pilum itd. (W. Schmid, Emona str. 100). Da je to orožje, kakor se je to domnevalo, iz neke vojašnice, ki naj bi bila stala v sredi civilnega mesta in ki bi se sploh ne razlikovala od ostalih civilnih poslopij, je izključeno, ker ne poznamo takih primerov. Ob Dunajski, sedaj Tyrševi cesti, blizu Sv. Krištofa, so se baje našle celo opeke z žigom XV. legije (W. Schmid, Emona, str. 65, op. 5). Tudi druga dejstva, ki jih bomo takoj omenili, govorijo za to, da imamo v Ljubljani ostanke rimskega vojaškega tabora.

Premestitev legije XV. Apol. na Donavo, v Karnuntum, za katero so bili merodajni strateški razlogi, se je zgodila, kakor so nam pokazala preiskovanja v tamošnjem legijskem taboru in točna interpretacija vojaških nagrobnih spomenikov (Nowotny, Röm. Limes in Oesterreich XII 1914, 166 sl.; Bortlik-Egger, Ber. d. Ver. Carnuntum 1923—25, 23 sl.; E. Polaschek, Jahrbuch f. Landeskunde v. Nied. Oesterr. N F XXI 1928, 40 sl.), v prvi dobi cesarja Tiberija, morda neposredno pod vtisom omenjenega upora treh panonskih legij. *Canabae*, t. j. civilna naselbina, ki se vedno razvija v zvezi z vojaškim taborom in ki v pravnem pogledu ni posebej organizirana, se sedaj ojačijo z naselitvijo veteranov, ki tvorijo nekako drugo obrambno črto, in dobijo šele sedaj rimsko kolonialno pravo. Mesto se zove po naših virih *colonia Julia Emona*. Priimek Julia dobivajo pa kolonije, ki jih je poznejši cesar Avgust pred letom 27. pr. Kr. ustanovil, torej pred časom, ko mu je senat podelil častni naslov *Augustus* — od tega časa se zovejo Avgustove kolonije *Julia Augusta* —, ali pa kolonije iz časa njegovega naslednika Tiberija. Mommsen in po njem

Nagrobnik iz Groharjeve ulice

razni drugi zgodovinarji so to podelitev kolonialnega prava Emoni radi bližine Italije preložili v starejšo dobo, nekako v leto 34. pr. Kr., torej v sredo Oktavianovega vojnega pohoda proti Iliriji, ko sta bila tudi Tergeste in Pola povzdignjena v čin rimske kolonije. Ali ravno dejstvo, da Emona v prvem času cesarstva ni pripadala Italiji, kakor obe omenjeni mesti, ampak je bila šele okoli l. 200 po Kr. priključena Italiji, dalje dejstvo, da je bila Emona l. 16. pr. Kr. ob priliki aneksije Norika ločena od te province in dodeljena vojaško zaseleni provinci Panoniji, odnosno ob tem času še nedeljenemu Iliriku, dokazuje, da je Emona imela ob času aneksije Norika še vojaško

posadko. Legijski tabor in mesto s kolonialnim pravom pa sta do časa Hadriana nezdržljiva. Radi tega je tako zgodna podelitev mestnega prava Emoni, kakor se to navadno misli, tudi brez ozira na tedanji strateški položaj, izključena. K temu pride še to, da Avgust v svojem poročilu (*index rerum a se gestarum*, po ohranjeni kopiji, zvanem navadno Monumentum Ancyranum), ki ga je sam sestavil o svojih delih in ki je bilo ovekovečeno na dveh bronastih ploščah pred njegovim mavzolejem v Rimu, v 28. poglavju, ko našteva po imenu province, v katerih je ustanovil kolonije, Panonije odnosno Ilirika sploh ne omenja, iz česar sledi, da na tem ozemlju sploh ni ustanovil nobene kolonije.

Z druge strani se je do sedaj premalo upoštevalo, da so se tudi kolonije, ki jih je ustanovil Avgustov naslednik Tiberij, zvale samo *colonia Julia*. Cesar Tiberij je bil, kakor je znano, od Avgusta po adaptaciji sprejet v *gens Julia*, ni pa se, kakor poroča Cassius Dio, posluževal častnega naslova Augustus, zlasti ne v prvem času. Kolonije, ki jih je on ustanovil, se torej niso zvale *colonia Julia Augusta*, ampak prosto *colonia Julia*. Iz vsega tega sledi, da je bilo kolonialno pravo podeljeno Emoni šele po prihodu legijske posadke v prvem času cesarja Tiberija.

Če je dopolnitev zadnje vrste na obeh fragmentih nekega velikega stavbnega napisa (sedaj v Narodnem muzeju v Ljubljani) točna in če smemo tu res čitati »*murum dederunt*«, potem se sedaj (nekako v aprilu — maju l. 15. po Kr.) v Emoni dozida obzidje, ki je bilo prvotno še namenjeno vojaškemu taboru, sedaj pa služilo novo stvorjeni koloniji. To obzidje — vsaj v svojem zgornjem delu — pa vsekakor ni identično s še danes ohranjenim in vidnim, tipično poznoantičnim »Rimskim zidom« v Ljubljani. V območju tega obzidja so bile najbrž naseljene veteranske rodbine, pri čemer gotovo niso takoj zazidali vsega razpoložljivega prostora (kar je že domneval W. Schmid,

Oesterr. Jahresh. XIX/XX Beibl. 164). Ob cesti, ki pelje iz tabora proti severu, torej na sovražni strani, se šele sedaj razvije neka nekropola (pokopališče). Značilno je, da začne vrsta rimskih novcev iz nekropole ob Tyrševi cesti šele z nastopom vlade cesarja Tiberija (to so novci z napisom *Div. Aug. pater*). Tudi keramične najdbe se ujemajo s tem (Nowotny n. n. m.).

Pa se vrnimo zopet k našemu nagrobnemu spomeniku! Lahko rečemo torej, da je umrl T. Junius Montanus bržkone v času cesarja Avgusta v Emoni kot interimistični komandant legije XV Apol. Da bi bil nagrobni spomenik iz časa pred bitko pri Akciju, je formalno in vsebinsko nemogoče. Da bi bil iz časa po Avgustu, istotako ni verjetno. Neki terminus ante quem tvori vsekakor doba cesarja Klavdija. V karieri T. Junija Montana manjka namreč t. zv. *praefectura cohortis*, komanda nad avksiliarno kohorto, čin, ki je od časa Klavdija dalje obvezen za daljnjo vojaško kariero viteškega staleža (prim. Sueton, vita Claud. 24). Isti cesar je tudi odredil, da se mora *praefectura equitum* opravljati pred legijskim tribunatom, kar tudi še ni primer na našem napisu. Ni pa nam treba, da gremo tako daleč nazaj, že iz tega razloga, ker Emona ob tem času sploh ni imela več posadke.

Pobavili smo se malo bolj obširno s tolmačenjem tega napisa, da bi pokazali veliki pomen, ki ga ima ta nova najdba za zgodovino Emone. Naš spomenik je nov člen v verigi dokazov, da imamo na ozemlju, obdanem s t. zv. rimskim zidom, prvotno tabor legije XV. Apol., ki je ostala v Emoni do začetka vlade cesarja Tiberija. Če bo torej sedaj novi napis razstavljen v novem mestnem parku ob rimskem zidu, je to zanj najbolj primerno mesto. Saj je T. Junius Montanus ravno tukaj deloval. Želeti bi bilo samo, da se ta važni spomenik tako razstavi, da bo sicer dobro viden, pa vseeno zavarovan pred poškodbami.

K ZGODOVINI KNEŽJEGA DVORCA V LJUBLJANI

D R. R U D O L F M O L È

Na prostoru kjer zidajo novo poslopje univerzitetne knjižnice, je stala svoj čas najlepša in največja ljubljanska palača, ki jo je postavil 55. kranjski deželni glavar Wolfgang Engelbreht grof Turjaški (Auersperg) in so jo imenovali Knežji dvorec. Velikonočni potres l. 1895. je ponosno poslopje sicer precej poškodoval, vendar bi se bila ta arhitektonska umetnina z majhnimi žrtvami in dobro voljo še lahko ohranila.

Kdaj je to poslopje nastalo, ni bilo natančno znano, vendar smo po naključju zvedeli, kdaj se je začelo zidati. Dne 1. februarja t. l. je namreč pri kopanju temelja za novo univerzitetno knjižnico udaril delavec z rovačo na neki kamen, ki se je razbil in pokazal lepo bleščečo ploščico. Kamen je bil približno 1½ metra globoko v zemlji v temelju Knežjega dvorca pri njega glavnem vhodu v Gosposki ulici. Delavec je oddal najdeno ploščico svojemu gospodarju, g. stavbe-

niku M. Curku. Dobro ohranjena ploščica je srebrna in pozlačena z 22karatnim zlatom, dolga je 10,7 cm, 9,4 cm visoka, približno ½ mm debela in ima na obeh straneh vrezane napise. Prva stran nam pove ime Wolfa Engelbrehta Turjaškega z njegovimi častnimi in uradnimi naslovi, na drugi strani pa beremo, da je začel zidati palačo, t. j. Knežji dvorec dne 20. aprila 1660.

Ploščica je reproducirana skoraj v naravni velikosti.

Napis je tale:

· IH · WOLF - ENGBREHT ·
· DES · H · RÖM : REIHSGRAFF
· VON · AVERSPERK : & : OBRI-
STER · ERBLANT · MARSHALK
· VND · OBR : ERBLANT · CAM-